

ΠΑΝΕΠΙΣΤΗΜΙΟ ΚΑ
ΤΟΜΕΑΣ ΦΙΛΟΣΟΦΙΑΣ
ΕΡΕΥΝΗΤΗΡΙΟ ΕΡΕΥΝΑΝ ΝΕΟΕΛΛΗΝ
ΜΕΤΑΦΥΣΙΚΗΣ ΑΝ ΚΑΘΗΜΕΡΗΣ ΚΟΙΝΕΤΑ

ΙΔΡΥΤΗΣ : ΓΡΗΓΟΡΙΟΣ ΞΕΝΟΠΟΥΛΟΣ
ΔΙΕΥΘΥΝΤΗΣ : ΠΕΤΡΟΣ ΧΑΡΗΣ

ΤΟΜΟΣ ΤΕΣΣΑΡΑΚΟΣΤΟΣ ΕΝΑΤΟΣ

ΙΑΝΟΥΑΡΙΟΣ - ΙΟΥΝΙΟΣ

1951

Ο ΚΟΣΜΟΣ ΤΗΣ ΤΕΧΝΗΣ

ΤΟ ΦΑΙΝΟΜΕΝΟ ΤΩΝ ΠΟΛΛΑΠΛΩΝ “ΜΕΤΑΤΡΟΠΩΝ”

Μαζί με την κριτική παρακολούθηση τών εκθέσεων, θά έχουν από τὸ τεύχος τοῦτο οἱ ἀναγνώστες μας σύντομα ἀλλὰ περιεκτικὰ μελετήματα, πού θά τοὺς κατατοπίζουν στὰ γενικά ζητήματα τῆς Τέχνης. Θεωρήσαμε ἀπαραίτητη καὶ τὴν καινοτομία αὐτὴ σὲ μιὰν ἐποχὴ, πού ὅλα ἀμφισβητοῦνται καὶ ὅλα πρέπει ἀπὸ ὑπεύθυνα πρόσωπα νὰ ἐλέγχονται γιὰ ν' ἀποφεύγονται οἱ ἐπιζήμιες παρεξηγήσεις. Καὶ τὸ γεγονός ὅτι φροντίσαμε νὰ ἐγκαινιάσει τὸ τμήμα τοῦτο τοῦ τεύχους ὁ κ. Ε. Π. Παπανοῦτσος δείχνει πόση σημασία δίνουμε στὴν παρακολούθηση τών καλλιτεχνικῶν ἐκδηλώσεων.

Η “ΝΕΑ ΕΣΤΙΑ”

Τὸν περασμένο αἰώνα φιλόσοφοι τῆς Τέχνης, κριτικοὶ καὶ καλλιτέχνες συζητοῦσαν ἀκόμη τὸ θέμα: πῶς μποροῦν νὰ ἱεραρχηθοῦν οἱ καλὲς τέχνες, ἀνάλογα μὲ τὸ βαθμὸ πού ἡ καθεμιὰ τους πραγματώνει τὸ Ὄραϊο στὴν τελειότητά του, καὶ ποιά ἀπ' ὅλες ἀξίζει νὰ ταχθεῖ στὴν κεφαλὴ τῆς ἱεραρχίας, νὰ θεωρηθεῖ κορυφαία καὶ πρώτη. Ὁ Hegel π.χ. ὑπέρτατη καὶ καθολικότερη ἐνόμιζε ἀπὸ κάθε ἄλλη Τέχνη τὴν Ποίηση, ὁ Schopenhauer τὴ Μουσικὴ καὶ ὁ Wagner πίστευε ὅτι στὸ ἀπόλυτο μποροῦμε νὰ φτάσουμε μ' ἓνα καλλιτεχνικὸ ἀμάλαγμα, τὸ Μουσικόδραμα. Σήμερα καὶ οἱ φιλόσοφοι μας ἔγιναν κριτικότεροι καὶ οἱ καλλιτέχνες μας περισσότερο ἐπιφυλακτικοὶ στὴ γενίκευση τών προσωπικῶν τους προτιμήσεων. Κ' ἔτσι ὄχι μόνον τὸ θέμα τοῦτο δὲν ἀπασχολεῖ πιά τὴν ἔρευνα, ἀλλὰ γενικά ἀναγνωρίζεται μαζί μὲ τὴν ἀδελφικὴν ἰσοτιμία ὄλων τών καλῶν τεχνῶν καὶ τὸ γεγονός ὅτι καμιάς Τέχνης αἰσθητικὸ ἀποτέλεσμα δὲν ἔχει ἀπόλυτη αὐτάρκεια καὶ πληρότητα. Καμιά δὲν ἀποκαλύπτει τὸ Ὄραϊο στὴν τέλεια τάχα καθαρότητα καὶ ἀκεραιότητά του, ἀλλὰ καθεμιὰ πραγματώνει μέσα στὴν ἀτομικὴ καὶ στὴ συλλογικὴ ζωὴ τών ἀνθρώπων αὐτὴ τὴν ἀξία μὲ τὸ δικό της τρόπο, πού οὔτε ἀνώτερος οὔτε κατώτερος μπορεῖ νὰ θεωρηθεῖ συγκρινόμενος μὲ τοὺς τρόπους τών ἄλλων. Ἀπόδειξη μάλιστα ὅτι κάθε καλὴ Τέχνη ἢ ἴδια συναισθάνεται τὴν ἀνάγκη νὰ στηριχθεῖ ἢ νὰ συμπληρωθεῖ μὲ μιὰν ἢ περισσότερες ἀπὸ τὶς ἄλλες εἶναι ἡ παρατήρηση πού μπορεῖ εὐκολὰ ὁ κάθε εὐαί-

σθητος «θεατῆς» νὰ κάνει ἀπάνω στὸν ἑαυτό του: ἡ διαπίστωση δηλαδὴ ὅτι ἀπὸ τὰ σύμβολα τῆς μιᾶς ἔτσι σὰν αὐτόματα διοχετεύεται ἡ συγκίνηση στὰ σύμβολα τῆς ἄλλης, ὅτι μόνη τῆς ἢ συνείδησή μας ὅταν διεγερθεῖ αἰσθητικὰ μεταπηδάει ἀπὸ τὸ ἓνα καλλιτεχνικὸ ἐπίπεδο στὸ ἄλλο. Ποιητικὰ ἐρεθισμένη ἢ φαντασία μας ἀνασταίνει ζωγραφικὰ ἢ πλαστικὰ ὄραματα. Συγκινημένη ἀπὸ τὴ Μουσικὴ ἢ ψυχὴ μας ζητεῖ τὴ λυτρωτικὴν ἔκφραση στὸν ποιητικὸ λόγο ἢ στὴν ὄρχηση. Τὴν ἐντύπωσή μας ἀπὸ μιὰν ἀρχιτεκτονικὴ σύνθεση δοκιμάζουμε τὴν ἀνάγκη νὰ τὴν τραγουδήσουμε ἢ ρυθμικά νὰ τὴν παραστήσουμε μ' ἓνα σχεδιάσμα, καὶ οὕτω καθεξῆς.

Τὸ φαινόμενο τοῦτο τών πολλαπλῶν «μετατροπῶν», πού ἔχει ἐξαιρετικὴ σημασία ὄχι μόνον γιὰ τὴν Ψυχολογία ἀλλὰ καὶ γιὰ τὴ Φιλοσοφία τῆς Τέχνης, γιὰ νὰ τὸ ἐξηγήσουν οἱ Γάλλοι ψυχολόγοι Binet, Ribot καὶ ἰδίως ὁ Henri Delacroix, ἐμελέτησαν τὶς διαφορὲς συναισθησίες πού ἐπισημαίνουν μαζί μὲ τὴν αἰσθητικὴ ἐντύπωση. Ὁ Delacroix ἔστρεψε κυρίως τὴν προσοχή του στὶς συναισθησίες πού παρατηροῦνται κατὰ τὴ μουσικὴν ἀκρόαση καὶ ἀπαρίθμησε τὶς ποικιλίες τους: ἀπὸ τὰ στοιχειώδη «φωτίσματα» ἕως τὴν ἐγχρωμὴ ἀτμόσφαιρα πού κάποτε συνοδεύει τὴν ἀκρόαση, καὶ ἀπὸ τὰ ἀπλά σχήματα καὶ διαγράμματα ἕως τὴν πλαστικὴ προβολή

1. Psychologie de l'art, σελ. 343-364.

μαρτύρητα τὴν ἀπόδοση τοῦ τόσο γοητευτικὰ ἀκαθόριστου νοήματος σὲ μιὰν ἄλλη καλλιτεχνικὴ γλῶσσα. Ἡ ψυχὴ ἀποκρίνεται στὸ μουσικὸν ἐρεθισμό μετ' ὅλες τὶς καλλιτεχνικὲς αἰσθήσεις τῆς ἢ Μουσικὴ μεταμορφώνεται σὲ ζωγραφικὴ, πλαστικὴ, ἀρχιτεκτονικὴ, δραματικὴ, λυρικὴ δημιουργία⁶.

Σὲ ποιὰν ἢ ποιῆς ἀπὸ τὶς συμβολικὲς αὐτὲς γλῶσσες θὰ ζητήσῃ τὴν πρόσθετη ἔκφρασή τῆς ἢ μουσικὴ συγκίνηση; αὐτὸ ἐξαρτᾶται ἀπὸ τὸν ἰδιαίτερο τύπο τῆς εὐαισθησίας τοῦ κάθε ἀκροατῆ καὶ ἀπὸ τὸ ἰδιαίτερο ὕφος τοῦ μουσικοῦ ἔργου. Ὁ ζωγράφος ἀκούοντας μουσικὴ βλέπει χρώματα καὶ φωτοσκιάσεις, ὁ ἀρχιτέκτονας διαγράμματα καὶ ὄγκους. Ὁ δραματικὸς ποιητὴς φαντάζεται περιπέτειες καὶ ἐπεισόδια, ὁ λυρικός ψάχνει γιὰ ἐκφράσεις καὶ μέτρα. Ἀπὸ τὸ ἄλλο πάλι μέρος περισσότερο εὐνοεῖ τὴν ποιητικὴ «μετάθεση» ἓνα ἔργο τοῦ Beethoven, τὴν ἀρχιτεκτονικὴ μιὰ φούγκα τοῦ Bach, τὴ διακοσμητικὴ ὁ Mozart, τὴ ζωγραφικὴ ὁ Debussy, τὴν πλαστικὴ ὁ Saint-Saëns κ.ο.κ.⁷. Ἐπειτα ἢ Μουσικὴ εἶναι Τέχνη κατ' ἐξοχὴν πρωτεϊκὴ: «Εἶναι ἀρχιτεκτονικὴ ἤχων σὲ κάποιους ἀρχιτεκτονικοὺς αἰῶνες καὶ στοὺς λαοὺς ποὺ ἔχουν ἀρχιτεκτονικὴν ἰδιοφυΐα, ὅπως οἱ Φραγκο-φλαμανδοὶ τοῦ XV καὶ τοῦ XVI αἰῶνα· σχέδιο, γραμμὴ, μελωδία, πλαστικὴ ὁμορφιά σὲ λαοὺς, ζωγράφους καὶ γλύπτες, ὅπως οἱ Ἴταλοὶ ἐσωτερικὴ ποίηση, διάχυση λυρικὴ, φιλοσοφικὸς στοχασμὸς σὲ λαοὺς-ποιητὲς καὶ φιλοσόφους»⁸.

Τὸ συμπέρασμά μας μπορεῖ περιληπτικὰ νὰ διατυπωθεῖ ὡς ἑξῆς:

6. Εἶναι μεγάλη ἢ ψυχικὴ εὐφορία ποὺ προκαλεῖ μετ' ὅλες συγκινήσεις τῆς ἢ Μουσικῆς. Κάποτε τὸ μουσικὸ ἀκρόαμα ξυπνάει τὶς πρὸ ἀπίθανες σκέψεις. Ὁ Darwin ἔλεγε ὅτι ἢ Μουσικὴ τὸν κουράζει, γιὰ τὸν κάνει νὰ συλλογίζεται διαρκῶς τὸ ἀντικείμενο τῶν ἐρευνῶν του (Pauelhan, L' invention, σελ. 22). Ὁ Stendhal διηγεῖται ὅτι κάποτε τὴν ὥρα ποὺ ἄκουε μουσικὴ στὴ Νεάπολη, σκεπτότανε μετ' ἑνὸς τρόπου θὰ μπορούσε νὰ δώσει ὅπλα στοὺς Ἕλληνας (L' amiour, σελ. 22). Καὶ ὁ Nietzsche γράφει ὅτι μετ' ἢ Μουσικὴ γίνεται πρὸ φιλόσοφος, τὸ πνεῦμα του ἐρεθίζεται τόσο, ποὺ εἶναι ἔτοιμο νὰ συλλάβῃ τὶς λύσεις τῶν μεγάλων φιλοσοφικῶν προβλημάτων (Werke, ἐκδ. Kröner-Λειψίας, τόμ. XI, σελ. 182-183).

7. Τὸ ἴδιο παρατηροῦμε σ' ὅλες σχεδὸν τὶς καλὲς τέχνες. Ἡ ἀρχαία ἑλληνικὴ ἀρχιτεκτονικὴ ὑποβάλλει «μεταθέσεις» πλαστικὲς, ἢ ἀραβικὴ ζωγραφικὲς καὶ ἢ γοτθικὴ μουσικὲς. Αὐτὸ ἄλλωστε τὸ βαθύτερο νόημα ἔχουν οἱ διαπι-

Ἡ αἰσθητικὴ ἐντύπωση ποὺ δίνει κάθε ἔργο Τέχνης, κινητοποιεῖ κατὰ κανόνα περισσότερες ψυχικὲς δυνάμεις ἀπ' ὅσες εἶναι σὲ θέση μόνο του νὰ ἀναλώσει. Τὸ συναισθηματικὸ ρεῦμα, ποὺ μετ' ἢ αἰσθητικὴν ἐντύπωση ἐλευθερώνεται, ἐξορμᾷ ἔξω ἀπὸ τὴν κοίτη του καὶ ζητεῖ νὰ παισιωθεῖ μέσα στὰ ἐκφραστικὰ σύμβολα ἄλλων «τρόπων» τῆς καλλιτεχνικῆς δημιουργίας. Ὁλοφάνερα καμιά Τέχνη δὲν μπορεῖ νὰ θέσῃ σοβαρὰ τὴν ἀξίωση, ὅτι τὸ ἀποκλειστικὰ δικό τῆς αἰσθητικὸ ἀποτέλεσμα ἔχει ἀπόλυτην αὐτάρκεια καὶ πληρότητα, ὅτι ἐπομένως μόνο αὐτὴ εἶναι ἢ κατ' ἐξοχὴν Τέχνη, ἢ Τέχνη στὴν ἰδανικὴ τελειότητά τῆς. Ἀντίθετα κάτι τὸ ἐλλειπτικὸ, μιὰ στέρση ὑπάρχει μέσα στὴ φύση κάθε καλῆς Τέχνης θεωρημένης στὴν περιορισμένη μερικότητά τῆς. Ἡ τελειότητα ὡς ἀπόλυτη αὐτάρκεια καὶ πληρότητα τοῦ αἰσθητικοῦ ἀποτελέσματος ὑπάρχει μόνο στὴ νοητὴν ἰδέα τῆς Τέχνης καθόλου, ποὺ διαθλώμενη μέσ' ἀπὸ τὸ πρῆσμα τῆς ἀνθρώπινης δεκτικότητος παρουσιάζεται σὰν πλῆθος καὶ ποικιλία καλῶν Τεχνῶν. Τοῦτο τὸ βαθύτερο φιλοσοφικὸ νόημα ἔχει ἢ ψυχολογικὴ διαπίστωση ὅτι στὸν ἐρεθισμό μιᾶς ἐκφραστικῆς περιορισμένης (δηλ. μόνο ζωγραφικῆς ἢ μόνο ποιητικῆς ἢ μόνο μουσικῆς) αἰσθητικῆς ἐντύπωσης ἢ ψυχὴ ἀποκρίνεται ὄχι μ' ἓνα μέρος, ἀλλὰ μετ' ὀλόκληρη τὴν εὐαισθησία τῆς. Εἶναι σὰ νὰ μαντεύει κάθε φορά ὅτι μέσα σὲ ὅτι τῆς προσφέρεται, κάτι ἀκόμα λείπει καὶ εἶναι τόσο σαφὴς ὁ ὑπαινιγμὸς αὐτῆς τῆς στέρσης, ὥστε ἢ λαχτάρα τῆς ὀλοκλήρωσης θέτει σὲ κραδασμὸ ὅλες τὶς κεραεῖες τῆς.

Ε. Π. ΠΑΠΑΝΟΥΤΣΟΣ

στώσεις τῆς Ἱστορίας τῆς Τέχνης, ὅτι στὰ ἀρχαῖα ἑλληνικὰ ζωγραφικὰ ἔργα οἱ φηγοῦρες ἔχουν τὸ φωτεινὸ περίγραμμα καὶ τὴν καθαρὴ σύνθεση τῶν φειδιακῶν γλυπτῶν, ἐνῶ ὁ «Νυχτοφύλακας» τοῦ Rembrandt δὲν ἔχει καμιά σχέση μετ' ἢν πλαστικὴ, εἶναι ὀλόκληρος «μουσικὴ» ἢ ἀκόμη ὅτι στὴν ἰταλικὴ ζωγραφικὴ τῆς Ἀναγέννησης ἢ σχολῆ τῆς Φλωρεντίας ἔχει «περισσότερη πλαστικότητα», ἐνῶ ἢ σχολῆ τῆς Βενετίας εἶναι «μουσικότερη». Τὴν ἴδια σημασία ἔχουν καὶ οἱ «φυσιολογικὲς» παρατηρήσεις τῆς ποιητικῆς κριτικῆς: τὸ ποίημα τοῦτο ἔχει σύνθεση ἀρχιτεκτονικὴ ἢ γραφικὴ κτλ. Μετ' ὅλους χαρακτηρισμοὺς αὐτοὺς ἐννοοῦμε: σὲ ποιῆς ἄλλες τάξεις αἰσθητικῶν συμβόλων ζητεῖ πρόσθετην ἔκφραση ἢ πληθωρικὴ συγκίνηση ποὺ μᾶς δίνει ἓνα ἔργο Τέχνης ἐξ αἰτίας τοῦ ἰδιαίτερου ὕφους του.

8. Delacroix, Psychologie de l'art, σελ. 299. R. Rolland, Musiciens d'autrefois, σελ. 10.

